

*Шелегон С.П., магістрант 2-го року підготовки,
спеціальність «Фінанси, банківська справа та страхування»,
Вінницький інститут Університету «Україна».*

Науковий керівник: Омельченко О.В., старший викладач
кафедри економіки та менеджменту,
Вінницький інститут Університету «Україна»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

THEORETICAL ASPECTS OF CREDIT RISK DEFINITION OF COMMERCIAL BANKS

Анотація. У статті розглянуто кредитний ризик як економічну категорію та фактори, що спричиняють його виникнення. Подано розгорнуту класифікацію кредитних ризиків банківських установ. Приділено увагу основним причинам банкрутства. Виділено загальні характеристики джерел кредитного ризику.

Ключові слова: банківська установа, кредитні операції, кредитна політика банку, управління ризиками, кредитний ризик.

Abstract. The article considers credit risk as an economic category and the factors that cause its occurrence. The main reasons for bankruptcy are given. The general characteristics of credit risk sources are highlighted.

Keywords: banking institution, credit operations, bank credit policy, risk management, credit risk.

Постановка проблеми. Економіка України кінця двадцятого сторіччя поставила перед кожним суб'єктом підприємницької діяльності низку нових завдань. Серед найголовніших – управління ризиками. Їх поява обумовлена специфікою та особливостями ринкового механізму, зокрема, свободою дій, яка надається кожному суб'єкту господарювання.

Але слід зауважити, що банківська система держави, як і інші сфери економічної діяльності України, перебувають в умовах, які суттєво відрізняються від умов у переважній більшості розвинутих країн своєю складністю. Це зумовлено дією різноманітних факторів: затяжною економічною кризою, незавершеністю нормативно-правової бази, відсутністю стабільних господарських зв'язків, що в свою чергу лише покращує ґрунт для загострення ризиків.

Поняття банку органічно пов'язане з поняттям ризику, бо банки виконують функцію перерозподілу ризиків фінансового ринку. Банківські керівники у більшості випадків вирішують як головну не проблему отримання максимального прибутку від операцій, а проблему досягнення оптимального співвідношення між прибутковістю та ризикованістю операцій.

Кредитний ризик визначається науковцями як внутрішній ризик в основній діяльності банку. Його суть полягає у вірогідності збитків від непогашення позичальником основної суми боргу та процентів за кредитом. Проте невиконання боржником своїх зобов'язань перед банком не обмежується лише несплатою процентів і неповерненням позики. У цьому разі підривається репутація фінансово-кредитного інституту, тому що значний обсяг проблемних кредитів веде до загрози неплатоспроможності банку, яка відлякує потенційних вкладників і інвесторів. Підвищення втрат від позичкових операцій викликає вплив із банку кваліфікованих спеціалістів через зниження обсягу прибутку як джерела їхнього матеріального заохочення.

Слід враховувати й необхідність для фінансово-кредитного закладу здійснювати додаткові витрати, пов'язані із стягненням проблемного кредиту, а також те, що певна частина банківського капіталу «мертвіє» в непродуктивних активах, що знижує доходність банку. Ця проблема виявляється актуальною для України, бо закінчився період отримування значних інфляційних прибутків. Перед банками постала необхідність переходу від екстенсивних методів роботи до інтенсивних (таких, що вимагають поліпшення якості кредитного портфеля). А останні, в свою чергу, передбачають активізацію внутрішнього потенціалу банку. Зупиняючись на кредитуванні, це означає високий професіоналізм при роботі із позичальником, це застосування останніх наукових розробок, та інше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі кредитних ризиків присвячено наукові праці А.М. Мороза, С. Козьменка, І.О. Бланка, В.М. Голуба, О.В. Дзюблюка, О.С. Полетаєва, А.М. Герасимовича, Г.Т. Карчевої, Р.І. Тиркало, Т. Васильєвої, С.В. Мочерного, І.М. Парасій-Вергуненко, А.А. Пересади, О.В. Пернарівського, О.В. Васюренко та ін. Серед відомих західних авторів особливо значимі праці Л. Гітмана, Б. Едварда, Г. Марковіца, Дж. Сінкі, У. Шарпа, П. Самуельсона та ін. Незважаючи на численний науковий доробок, природа виникнення банківських ризиків у цілому та кредитного ризику зокрема є надзвичайно багатогранною та потребує подальших розвідок, спрямованих на мінімізацію негативного впливу кредитних ризиків на ефективність банківського бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один із найважливіших принципів банківського кредитування полягає у тому, що наданий кредит має бути повернений у чітко обумовлені в кредитному договорі строки. Дотримання цього принципу є запорукою успішного функціонування комерційного банку. Цілком очевидно, що при наданні будь-якої позики перед банком стає проблема невизначеності того, чи буде її повернуто вчасно, і більше того, чи буде її повернуто взагалі. Звідси випливає, що основним завданням банку при наданні позики є перетворення невизначеності в ризик і його детальний аналіз.

Під кредитним ризиком звичайно розуміють ризик невиконання позичальником початкових умов кредитної угоди, тобто неповернення (повністю або частково) основної суми боргу і процентів по ньому у встановленні договором строки [3].

Стосовно кредитного ризику слід відмітити декілька моментів. По-перше, кредитний ризик входить до великої області фінансового ризику і тісно пов'язаний у ній і з процентним, валютним, галузевим та іншими ризиками банківської діяльності. Так неповернення кредитів викликає збільшення ризику ліквідності і ризику банкрутства банку. По-друге, кредитний ризик для банку загострюється в зв'язку з тим, що банки позичають не свої власні кошти, а кошти вкладників і кредиторів. По-третє, рівень ризику постійно змінюється. Це відбувається тому, що як банки, так і їх клієнти оперують в економічному, політичному і соціальному динамічному оточенні, де умови постійно змінюються.

Виникнення кредитного ризику пов'язане із цілою низкою факторів. Він залежить від екзогенних факторів (тобто «зовнішніх», пов'язаних із станом економічного середовища, кон'юнктурою) і ендогенних факторів («внутрішніх», викликаних помилковими діями самого банку). Можливості управління зовнішніми факторами обмежені, хоча своєчасними діями банк може в певній мірі пом'якшити їх вплив і попередити великі втрати. Велика увага повинна приділятися управлінню кредитним ризиком за допомогою важелів внутрішньої політики банку.

Слід зазначити, що більшість комерційних банків України до недавнього часу при оцінці кредитного ризику за конкретною угодою враховували лише одне із можливих його джерел – фінансові можливості позичальника (об'єктивний ризик, пов'язаний із позичальником). Практика ж показує, що дуже багато позичальників не повертають кредити не тому, що потрапили в скрутне фінансове становище, а тому, що вони просто не хочуть цього робити. В таких випадках банк змушений подавати до суду на позичальника за невиконання ним умов кредитного договору. І тут банк може зіткнутися ще з однією неприємністю. Суд може відмовити йому в задоволенні позову з причини недосконалого складання і оформлення кредитного договору. До речі, це саме стосується й інших юридичних угод, які укладаються в процесі кредитування (договір застави, гарантійний лист, договір страхування). Все це свідчить про те, що при оцінці ризику за конкретною кредитною угодою конче необхідно враховувати юридичний ризик.

Нині, коли ведуться розмови про реформу податкового законодавства, підвищенням є системний ризик. При кредитуванні окремих галузей слід враховувати і форс-мажорний ризик. Це стосується, зокрема, вугільної промисловості, де досить часто виникають страйки, і сільського господарства, де можливі втрати врожаю через несприятливі погодні умови.

У літературі існує багато видів кредитних ризиків банківських установ. У табл. 1 подано найповнішу класифікацію.

Проблеми із погашенням позичок виникають не раптово, існують певні причини і тенденції, які можна вважати «сигналами» майбутніх проблем.

Основними причинами банкрутства позичальників є: недоліки в управлінні, відсутність ефективних систем управлінської інформації, нездатність реагувати на зміни умов ринків і конкуренцію, концентрація на нереалістичних проектах з урахуванням розміру підприємства, перебільшення власних можливостей, тобто дуже

швидке розширення при відсутності адекватних ресурсів, недостача акціонерного капіталу і висока частка позикових коштів [2].

Таблиця 1

Види кредитних ризиків банківських установ

Критерії класифікації	Характеристика
1. За фінансовими наслідками	Ризик, наслідком якого є фінансові втрати
	Ризик, наслідком якого є недоотримання фінансової вигоди
2. За сферою виникнення	Зовнішній (систематичний) кредитний ризик
	Внутрішній (несистематичний) кредитний ризик
3. За учасниками кредитної угоди	Ризик щодо позичальника
	Ризик щодо страховика
	Ризик щодо гаранта (поручителя)
4. За рівнем виникнення	Індивідуальний кредитний ризик
	Портфельний кредитний ризик
5. За терміном кредитування	Ризик при короткотерміновому кредитуванні
	Ризик при середньотерміновому кредитуванні
	Ризик при довготерміновому кредитуванні
6. За можливістю прогнозування	Прогнозований кредитний ризик
	Непрогнозований кредитний ризик
7. За видом кредитних послуг	Ризик при традиційних послугах кредитного характеру
	Ризик при нетрадиційних кредитних послугах
8. За статусом позичальника	Ризик при кредитуванні корпоративних клієнтів
	Ризик при кредитуванні фізичних осіб
	Ризик при кредитуванні юридичних осіб
	Ризик при кредитуванні інсайдерів
	Міжбанківський кредитний ризик
9. За способом впливу на ризик	Ризик, що регулюється самостійно банківською установою
	Ризик, що передається страховій компанії
	Ризик, що розподіляється між банківськими установами
10. За кредитним процесом	Ризик за безпосередньої видачі кредиту
	Ризик, який виникає при нетрадиційних кредитних операціях
11. За ймовірністю реалізації	Реалізований кредитний ризик
	Потенціальний кредитний ризик

До «сигналів далекого сповіщення», що свідчать про неблагополуччя позичальника, можна віднести: скорочення оборотів коштів на рахунках, прохання відстрочити виплати по раніше пролонгованих позиках (після другої пролонгації, як показує практика, кредит треба негайно переводити в розряд проблемних),

активність, що зросла в управлінні рахунком і інші. Для банку, що видав позику індивідуальному позичальнику, попереджувальними сигналами неблагополуччя служать також: постійне використання клієнтом овердрафту на граничному рівні; систематичне перевищення лімітів кредитування; труднощі погашення позики: затримки з сплатою процентів або основної суми боргу; несприятливі тенденції зміни фінансових коефіцієнтів (недостача ліквідних активів, підвищення частки позикових коштів); «тиск» на прибуток (великі знижки при платежах готівкою і в короткі терміни); несплата податків; невчасне надання оперативної і достовірної фінансової інформації і інше. Характеристика джерел кредитного ризику вказана у табл. 2.

Таблиця 2

Характеристики джерел кредитного ризику

Найменування ризику	Характеристика джерела
1. Ризик, пов'язаний із позичальником, гарантом, страховиком Об'єктивний (фінансових можливостей) Суб'єктивний (репутації) Юридичний	Нездатність позичальника (гаранта, страховика) виконати свої зобов'язання за рахунок поточних грошових надходжень чи від продажу активів. Репутація позичальника (гаранта, страховика) в діловому світі, його відповідальність і готовність виконати взяті зобов'язання. Недоліки в складанні і оформленні кредитного договору, гарантійного листа, договору страхування.
2. Ризик, пов'язаний із предметом застави 2.1. Ліквідності 2.2. Кон'юнктурний 2.3. Загибелі 2.4. Юридичний	2.1. Неможливість реалізації предмета застави. 2.2. Можливе знецінення предмета застави за період дії кредитної угоди. 2.3. Загибель предмета застави. 2.4. Недоліки в складанні і оформленні договору застави.
3. Системний ризик	Зміни в економічній системі, які можуть здійснити вплив на фінансовий стан позичальника (наприклад, зміна податкового законодавства).
4. Форс-мажорний ризик	Землетруси, повені, катастрофи, смерчі, страйки, військові дії.

Крім того в теорії кредитного ризику науковці виділяють такі його види:

- кредитний ризик за конкретною угодою – імовірність понесення банком збитків від невиконання позичальником конкретної угоди;
- кредитний ризик за всім портфелем – це середньозважена величина ризиків за всіма угодами кредитного портфелю, де вагами виступають питомі ваги сум угод у загальній сумі кредитного портфеля [5].

В залежності від стратегічних цілей діяльності банку, він постійно здійснює збалансування відношення ризик-доходність з перевагою одного із критеріїв. При цьому банк може опинитись в одній із трьох «зон».

Зона недостатньої доходності – банк відмовляється від надання ризикових

кредитів але при цьому не забезпечує мінімального доходу.

Зона невиправданого ризику – банк приймає завідомо неприйнятний ризик, у зв'язку з чим імовірність отримання запланованих високих доходів значно знижується.

Зона безпечного функціонування – банк забезпечує себе мінімальним необхідним доходом і приймає на себе доцільний ризик.

Задачею керівництва банку є зробити все можливе (за допомогою свого персоналу), щоб уникнути тривалого перебування у перших двох зонах, яке призводить до погіршення фінансового стану банку.

Закон покладає загальну відповідальність за кредитні операції на раду директорів банку. Рада директорів делегує функції по практичному наданню позик на більш низькі рівні управління і формулює загальні принципи і обмеження кредитної політики. У великих банках розробляється письмовий меморандум про кредитну політику, яким керуються всі працівники даного банку. Зміст і структура меморандуму різні для різних банків, але основні моменти, як правило, присутні в документах такого роду.

Передусім формулюється загальна мета політики, наприклад надання надійних і рентабельних кредитів. Міра ризику повинна відповідати звичайній нормі прибутковості по позиках з урахуванням вартості кредитних ресурсів і адміністративних витрат банку.

Крім цього в меморандумі дається розшифровка яким чином банк має намір досягнути заявленої мети. Для цього визначаються:

- прийнятні для банку види позик;
- позики, від яких банк рекомендує стримуватися;
- переважне коло позичальників;
- небажані для банку позичальники по різних категоріях;
- географія роботи банку по кредитуванню;
- політика в області видачі кредитів працівникам банку;
- обмеження розмірів позик по різних категоріях позичальників;
- політику банку в області управління кредитним ризиком, ревізій і контролю [1].

Отже, ми можемо констатувати, що ціль діяльності банку зводиться до отримання максимального прибутку при мінімально можливому ризику.

Висновки. Було з'ясовано, що кредитний ризик – це ризик невиконання позичальником початкових умов кредитної угоди, тобто неповернення (повністю або частково) основної суми боргу і процентів по ньому у встановленні договором строки. При наданні банком кредиту перед ним стає проблема неповернення кредиту вчасно або неповернення грошей взагалі. Виникнення кредитного ризику залежить від екзогенних факторів (тобто «зовнішніх», пов'язаних із станом економічного середовища, кон'юнктурою) і ендогенних факторів («внутрішніх», викликаних помилковими діями самого банку). Велика увага повинна приділятися управлінню

кредитним ризиком за допомогою важелів внутрішньої політики банку.

Враховуючи залежність між рівнем ризику та доходністю позичкової операції, банк повинен будувати свою кредитну політику так, щоб забезпечити баланс між ризикованістю та обережністю. Надмірна обережність позбавляє банк багатьох прибуткових можливостей, а надмірна ризикованість створює загрозу втрати не тільки доходу від процентів, а й запозичених коштів.

Список використаних джерел

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України №2121-III від 25.09.2019 р. ВВР №2, ст. 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
2. Білецька Н. Розрахунок доходів і витрат банку внаслідок впровадження НСМЕП. *Банківська справа*. 2012. №4. С. 49-57.
3. Васюренко О.В. Банківські операції: навчальний посібник. К.: «Знання», 2011. 255 с.
4. Омельченко О.В. До питання про моніторинг фінансової стабільності банківської системи України. *Причорноморські економічні студії*. 2016. №9. С. 108-113.
5. Омельченко О.В. Аналіз фінансових показників діяльності банку, що передують його ліквідації. *Економічні перспективи підприємництва в Україні: збірник матеріалів всеукраїнської інтернет-конференції*, Ірпінь: УДФСУ, 2016. С. 395-398.
6. Швед В.В. Банківське регулювання та нагляд. Сутність та значення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. №5. С. 124-127.

Yakushev N., researcher,

Federal State Budgetary Institution of Science

«Vologda Scientific Center of the Russian Academy of Sciences»

TO THE QUESTION OF HIGH-TECH EXPORT IN RUSSIA

К ВОПРОСУ О ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧНОМ ЭКСПОРТЕ В РОССИИ

Abstract. The article presents an analysis of Russian high-tech exports. The state of the constituent commodity groups in Russian exports is analyzed. The analysis of Russian export support is presented. In conclusion, the author draws conclusions and proposes a number of provisions aimed at stimulating Russian high-tech exports, taking into account the development of SME.

Keywords: economy, high-tech export, entrepreneurship, territory, development.

Аннотация. В статье представлен анализ российского высокотехнологического экспорта. Проанализировано состояние составляющих товарных групп в российском